

O JEDNOM NEELEMENTÁRNOM POHĽADE NA FILOZOFIU

STRAWSON, P. F.: *Analýza a metafyzika. Úvod do filozofie*. Bratislava, Kalligram 2001, 187 s.

Sir P. F. Strawson sa v odborných kruhoch etabloval hlavne svojou kritikou Russellovej teórie deskripcií, s ktorou sa mohol zoznámiť aj slovenský čitateľ. Okrem tejto slávnej state (*On Referring*, slovensky 1992) máme v slovenčine aj niekoľko ďalších relevantných štúdií (Filozofia 1992, Organon F 1999) a preklad monografie *Individuals, An Essay in descriptive metaphysics* (Individuá. Esej o deskriptívnej metafyzike, Bratislava, IRIS 1997). V centre Strawsonovho profesionálneho záujmu bola a naďalej zostáva epistemológia, jej vzťah k logike a metafyzike a hoci Strawson neponúka ucelenú koncepciu poznania, na rozdiel napríklad od iného analytického filozofa K. Lehrera, ponúkol zaujímavé argumenty pre odmietnutie skepticizmu (tzv. transcendentálny argument, ktorý buduje na téze, že fundamentálnych kategórií nášho myslenia sa nemožno zbaviť na žiadnom stupni ani bez nich nemožno opísať našu skúsenosť). Jeho názory v rámci filozofie jazyka prispeli k oživeniu metafyziky, ktorej úlohu vidí v tom, opísať vzťahy a štruktúru najzákladnejších pojmov (identita, poznanie, význam, vysvetlenie, existencia a i.), pričom medzi nimi majú prednostné právo pojmy materiálneho telesa a osoby.

Výkladom všeobecnej povahy filozofie, ako ju sám praktizuje, doplnený analýzou dvoch konkrétnejších problémov (kauzality a sloboda), sa zaoberá jeho úvod do filozofie (*Analýza a metafyzika*) zostavený z prednášok, ktoré odzneli počas jeho pôsobenia v Oxforde. Hoci Strawson sympatizoval s lingvistickou analýzou, predsa ju len v mnohom prekročil a je to citel'né aj v úvode, ktorý vôbec nie je úvodom, na akých je odchovaný domáci čitateľ. Napokon, je si toho vedomý aj sám autor, ktorý explicitne uvádza, že nejde o úvod v zmysle elementárnosti. V prvej kapitole (*Analytická filozofia: dve analógie*, s. 11-29) problematizuje adekvátnosť tzv. redukcionistickej analýzy a rozlišuje medzi dvomi analógiami pojmovej analýzy, ktorá symbolizuje *raison d'être* filozofovania: medzi analógiou s gramatikou, bežnou vo filozofii jazyka, a wittgensteinovskou analógiou s terapiou (s. 12-20, 22). Strawson podrobne charakterizuje rozdiely a súvislosti medzi týmito dvomi koncepciami filozofie so závažnými dôsledkami: "Obe poukazujú na to, že spásanosná pravda leží tu, v skutočnom používaní pojmov. Jednako je však zřejmé, že duch a ciele týchto dvoch analógií sa výrazne odlišujú. V analógii s gramatikou sa hovorí o systéme, o všeobecnej štruktúre, tvoriacej základ, ktorú treba odhaliť, ba dokonca o vysvetlení." (s. 20), zatiaľ čo analógia s terapiou nechce konštruovať systém, ale "zhromažďovať pripomienky na konkrétny účel" (s. 20).

V druhej kapitole *Redukcia alebo hľadanie súvislosti?* (s. 30-43) kritizuje redukcionistické chápanie programu reduktívnej alebo atomárnej analýzy a jej podoby v britskej empiristickej tradícii. Strawson nabáda rezignovať na ideu jednoduchosti aj predstavy, že analýza smeruje k väčšej jednoduchosti. Na s. 32 formuluje inú predstavu: "... model komplikovanej siete, taký systém pospájaných jednotiek, pojmov, že funkciu

každej jednotky, každého pojmu by sme mohli z filozofického hľadiska správne pochopiť iba tak, že pochopíme jeho súvislosti s ostatnými, jeho miesto v systéme - azda ešte lepším obrazom je sústava takýchto navzájom prepojených systémov" (s. 33). Problém, kde hľadať a nájsť základné pojmy, keď sa odmietneme spoliehať na model redukzívnej definície, rieši Strawson v duchu Kantovho odkazu o vlastnostiach pojmovej štruktúry a diferencuje medzi slabšou a silnejšou pojmovou štruktúrou (vyžaduje, aby pojmy, ich minimálna hranica bola nevyhnutná). V tejto kapitole explicitne artikuluje svoje chápanie filozofie: "Dospieť k jasnému pochopeniu najvšeobecnejších vlastností našej pojmovej štruktúry, tak ako existuje v skutočnosti - bez ohľadu na to, či je alebo nie je možné dokázať nevyhnutnosť týchto vlastností - je dostatočne náročnou úlohou pre každého filozofa, nech už je akokoľvek ambiciózny." (s. 42)

V tretej časti s názvom *Moore a Quine* (s. 44-69) si detailnejšie všíma vzťahy medzi logikou, ontológiou a epistemológiou, tematizuje výklad pojmov referovanie, predikácia, skladanie pravdivostných funkcií, kvantifikácie, identity, totožnosti a podrobuje kritike Quinovu kanonickú notáciu vzťahu medzi logikou a ontológiou vyjadrenú sloganom *Existovať znamená byť hodnotou premennej*. (Na s. 61 sa vlúdila nemilá chyba: namiesto **obor** hodnôt kvantifikovanej premennej nájdeme tu **odbor**, čo ide na tričko jazykového redaktora.) Od spochybnenia Quinovej tézy ontologického záväzku sa Strawson posúva k otázke, ako a prečo pokladáme za prirodzené spájať pojem existencie s pojmom nenahraditeľnosti nejakého objektu referencie alebo subjektu predikácie (s. 69), pričom analyzuje, ako si používateľ pojmov uvedomuje a vytvára presvedčenia o skutočnosti, súdy o skutočnosti. Relevantné podľa autora je pochopenie rozdielov medzi predikovaním a referovaním, medzi aplikáciou všeobecného pojmu na konkrétny prípad, pričom podrobuje kritike ontologický redukcionizmus. Svoju metafyziku - priestorovo-časových indivídií a všeobecných pojmov vlastnosti alebo vzťahu, ktoré jednotliviny exemplifikujú (s. 78), rozoberá v štvrtej kapitole *Logika, epistemológia, ontológia* (s. 70-79). Témou piatej kapitoly (*Zmyslová skúsenosť a materiálne objekty*, s. 80-92) je pojem skúsenosti objektívneho sveta, ktorú má používateľ pojmov, a pojem skúsenosti poskytujúcej pravdivé súdy o svete, ktorú rozoberá s dôrazom na pojem zmyslového vnímania a materiálne objekty, zaberajúce priestor a zachovávajúce si identitu. Tie predstavujú aj základné objekty našej referencie prostredníctvom podstatných mien a menných zvrátov (s. 80-92).

Základnými pozíciami v rámci empiricistickej tradície, ktorá v duchu fundacionizmu odvodzuje štruktúru myslenia (pojmovú schému) z mentálnych stavov - dojmov, jednoducho zo zmyslových kvalít, druhmi v rámci empiricizmu a ich odlišnosťou od kantovsky interpretovaného princípu empiricizmu sa Strawson venuje preto, aby podčiarkol, že pri riešení ontologických aj epistemologických problémov nemožno abstrahovať od toho, že používateľ pojmov je sociálnou bytosťou, ktorá rozvíja svoje kogníciu, schopnosti a myslenie v styku s inými. Podľa Strawsona akceptovať sociálny ráz sveta patrí k uznaniu základnej vlastnosti schémy. Načrtnutú problematiku tematizuje v šiestej kapitole *Klasický empiricizmus. Vnútorne a vonkajšie. Konanie a spoločnosť* (s. 93-105). V kapitole *Pravda a poznanie* (s. 106-122) sa vysúva do popredia fakt, že subjekt dokáže rozpoznať, že konkrétne vnímané individuum má nejakú všeobecnú platnosť, čo je relevantné pre pochopenie jazyka aj poznania. Ambiciózna a sľubná nádej, že teória poznania a teória významu sú dve stránky jedinej teórie, je

predmetom kritickej analýzy a v tejto súvislosti Strawson upozorňuje na ťažkosti korešpondenčnej teórie pravdy. Otázka, v čom spočíva to, že svojim vetám rozumieme, alebo inak, ako vysvetliť schopnosť rozumieť neobmedzenému počtu viet nášho jazyka, je analyzovaná z rôznych uhlov v kapitole *Význam a rozumenie: Štrukturálna sémantika* (s. 123-136). Tvrdenie, že každú sémantickú štruktúru možno prepísať do adekvátnej logickej formy a námietky voči tomuto programu (s. 126-135) tak, ako ho prezentuje napríklad Davidsonova logika udalostí, v ktorej problém dokazovania platnosti úsudkov, v ktorých vystupujú vety s príslovkovým určením času a miesta, možno riešiť preformulovaním na sémanticky ekvivalentné vety (Davidson navrhol interpretovať tieto vety tak, že pomocou kvantifikácie referujú na udalosti, príslovkové určenie sa interpretuje ako predikát udalostí). Strawson podrobuje starostlivej kritike a odmieta ako nerealistický predpoklad, že subjekt implicitne ovláda predikátovú logiku a transformačné pravidlá. Podľa Strawsona proti stanovisku, že predikáciu, kvantifikáciu a skladanie pravdivostných funkcií možno posudzovať oddelene od otázky, aké typy pojmov a individuí vstupujú do našich predikácií, presadzuje opačný názor, že základné druhy obsahu našej reči a základné druhy situácií, ktoré reč vyjadruje, t. j. základné vlastnosti našej pojmovej schémy sú od daného problému neoddeliteľné. Dva hlavné prvky tejto pojmovej výbavy - kauzalita a vysvetlenie - sa rozoberajú v obsiahlej časti *Zapričičňovanie a vysvetlenie* (s. 137-164) a otázku slobody a jej kompatibility s odhaľovaním príčin rieši Strawson v záverečnej desiatej kapitole *Sloboda a nevyhnutnosť* (s. 156-176).

Knižku vhodne uzatvára doslov z pera prekladateľa D. Kamhala, ktorý kvalifikovane osvetľuje pozíciu Strawsona a jeho základné idey v rámci lingvistickej filozofie a spoločné motívy, napriek všetkým rozdielom, s niektorými Wittgensteinovými názormi. Je potešiteľné, že tento úvod disponuje aj vecno-menným registrom, ktorý urobí čitateľovi dobrú službu.

Len výnimočne sa stáva, že v pestrom spektre dnešných filozofických prekladov sa vynorí úvod do filozofie, ktorý jasne, ale zároveň pútavo a sofistikovane ponúka odpovede na otázku, čo je filozofia, aký je jej zmysel a úloha z pozície jednej vykryštalizovanej a produktívnej tradície, pričom neupiera právo na miesto pod slnkom iným koncepciám filozofovania. Dúfajme, že niečo z brilantného Strawsonovho praktizovania filozofie, ktoré sa hlási ku kantovským motívom, prejde do krvi aj mladým adeptom filozofie na slovenských univerzitách, kde by sa tento vonkoncom neelementárny úvod mal dostať do zoznamu povinnej literatúry, aby poslucháči nestrácali čas blúdením po krajinách vlastnej imaginácie, ale aby si osvojili slušné základy "remesla" už pri prvých dotykoch s filozofickou propedeutikou. Chcem veriť, že tento mimoriadny úvod nestihne osud mnohých kníh, ktoré zaprášené odpočívajú na regáloch. Zaslúži si lepší osud.

Tatiana Sedová

Doc. PhDr. Tatiana Sedová, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR